

„Zastavte práci!“

Stávkové hnutí v Protektorátu Čechy a Morava v roce 1939

STANISLAV KOKOŠKA

Odmítání okupační moci v Protektorátu Čechy a Morava se vyznačovalo nejen organizovanou odbojovou činností, ale i různými formami individuálního a kolektivního odporu. Tato problematika, s výjimkou takzvaných dějin všedního dne, které se v současné době stávají doménou především regionální historiografie, stojí spíše na okraji systematického historického výzkumu. Následující studie se pokouší přiblížit vznik stávkového hnutí v protektorátu,¹ jež se pak v létě 1941 stalo jedním z důležitých faktorů, které přiměly nacistické vedení v Berlíně radikálním způsobem změnit dosavadní okupační politiku v českých zemích.

Stávky historicky patří k typickým formám prosazování sociálních požadavků, při kterém dočasné zastavení práce slouží jako krajní prostředek nátlaku na zaměstnavatele s cílem uspokojit zaměstnanecké zájmy. V tomto duchu kodifikovalo právo na stávku i československé zákonodárství, které tento způsob prosazování kolektivních požadavků uznávalo s výjimkou případů, kdy by ke stávkám nebo výlukám z práce docházelo z *pohnutek národnostních, náboženských anebo politických*.² V rámci původního modelu liberální ekonomiky tak stávky představovaly spolu s tzv. kolektivním vy-

jednáváním zcela regulérní způsob ovlivňování pracovního trhu, v jehož rámci především pomáhaly vytvářet mzdovou rovnováhu mezi nabídkou a poptávkou práce.

Zákaz stávek v protektorátu

Klasický liberálně ekonomický model začal být odmítán již v období tzv. druhé republiky, které pod vlivem evropské dominance nacistického Německa přálo představám o tom, že nikoliv volné tržní vztahy, ale naopak direktivní řízení ekonomiky je tou správnou cestou k zajištění prosperity. Antiliberální diskurz tvořil

důležitou součást uvažování českých politických elit i v počátečním období nacistické okupace.³ Vznik Národního souručenství (NS) nebyl jeho hlavními protagonisty chápán pouze jako obranná reakce vůči německé okupaci, ale současně mělo jít o model, ve kterém by se v zájmu národního celku přirozeně otupovaly všechny dosud protichůdné politické a sociální zájmy. V tomto duchu vyznívalo v dubnu 1939 i svolání Výboru Národního souručenství k českým dělníkům, v němž se mj. slibovalo, že nové politické uskupení vymýtí z národa osobní a prospěchářské zájmy, v rámci stavovského řádu

1 Text vznikl s využitím archivních rešerší v Moravském zemském archivu v Brně a v Národním archivu v Praze, které v rámci řešení grantového projektu GAČR 13-10279S Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938–1948 prováděli Zdeňka Kokošková, David Hubený a Tamara Nováková. Autor, který je řešitelem tohoto projektu, svým spolupracovníkům za tuto pomoc děkuje.

2 Zákon č. 309/1921 Sb. ze dne 12. srpna 1921, proti útisku a na ochranu svobody ve shromážděních.

3 Srov. například projev předsedy Národního souručenství Adolfa Hrubého, který přednesl 21. dubna 1939 na valném shromáždění členů této jediné existující politické strany: *Největším úkolem bude sladiti veškeré zájmy rolníka, dělníka, živnostníka i řemeslníka – stejně jako úředníka včetně zájmů jiných složek, aby práce všech byla velkým hymnem národní práce. To znamená, že je nutno usměrniti dravý liberalismus minulého století – právě tak jako sobecký kapitalismus. Stejným zlem je komunismus, který byl procesuálním výrazem kapitalismu. Národní listy, 22. 4. 1939, s. 1.* Existenci tohoto diskurzu potvrzuje ve svých pamětech bývalý přednosta koordinačního odboru protektorátní vlády Hubert Masařík (*V proměnách Evropy. Paměti československého diplomata*. Paseka, Praha – Litomyšl 2002, s. 322–323), a to v souvislosti se vznikem expozé, v němž koncem roku 1939 navrhoval provést různé sociální reformy: *Přiznávám se, že pro některé základní body, z nichž jsem vycházel ve svém písemném memorandu, pořizovaném na přání [premiéra Aloise] Eliáše [a ministra Jiřího] Havelky, například o konci starého liberálního kapitalismu u nás po válce a o možném sociálním převratu, jsem neměl žádné hmatatelné důkazy.*

upraví poměry mezi pracujícím lidem a jeho zaměstnavateli, odstraní nezaměstnanost a zvýší životní úroveň všeho pracujícího lidu.⁴

O úspěšném náboru do Národního souručenství, který svým provoláním podpořila rovněž Národní odborová ústředna zaměstnanecká, však rozhodla především skutečnost, že se jednalo o formu legálního protestu proti nacistické okupaci – v podstatě manifestačním způsobem vstoupilo do této jediné povolené politické strany 99,2 % oprávněných občanů, tj. mužů české národnosti, kteří dosáhli 21 let a měli tzv. árijský původ. Podle tajné zprávy, která byla z protektorátu odeslána čs. exilovým činitelům v Londýně, tento výsledek překvapil i samotné vedoucí činitele NS. Mnozí z nich totiž, jak se uvádělo v textu, *měli pro budoucnost jasno jen o jediném bodě svého programu: „prohánět“ opozičníky, tj. komunisty, sociální demokraty a „benešovce“ s jejich „zhoubnými“ ideami a činností.*⁵

Zatěžkávací zkouškou Národního souručenství se stala především zhoršující se sociální situace v českých zemích. V důsledku okupace došlo na vnitřním trhu k cenovým otřesům, které zaznamenaly i dobové statistiky. Podle hospodářské hlídky časopisu *Nová doba* vykazovaly v květnu 1939 indexy životních nákladů dělnické i úřednické rodiny vzestup oproti stejnému období v minulém roce téměř o deset procent.⁶ *Obzor národohospodářský* pak konstatoval, že přes veškerou snahu rostou zejména ceny potravin a šatstva, a protože zaměstnanecké příjmy se tomuto vývoji jen pozvolna přizpůsobují, dochází k propadu reálných mezd.⁷ V této situaci dělnická komise NS apelovala na zaměstnavatele,

Vzorné spolupráci s nacistickou válečnou mašinerií...

Repro: Plzeň pod hákovým křížem

aby přistoupili k vyplácení drahotní výpomoci.

Už 25. dubna 1939 se tak podařilo uzavřít pod patronací dělnické komise NS dohodu mezi Svazem kovo-

průmyslu a Sdružením kovoprůmyslového dělnictva, podle které měli zaměstnanci obdržet při nejbližší výplatě jednorázovou podporu ve výši 25 až 270 korun podle svého

4 NA, f. Národní souručenství, k. 21, Kronika Národního souručenství, blíže nedatovaný strojopis, s. 97–98.

5 *Vojenský ústřední archiv - Vojenský historický archiv* (dále jen VÚA - VHA), f. Velitelství vojenské zpravodajské služby, sign. 37-91-1. Zpráva vznikla v červnu 1939 a pocházela z okruhu pražských spolupracovníků plk. gšt. Františka Moravce. Její neznámý autor doplnil citovanou pasáž následující poznámkou: *Odporováno z řeči podřízeného, nesamostatně myslícího a názory svých nadřízených bezděčně tlumočícího personálu; kromě toho tomu nasvědčují některé projevy či články některých členů prvního výboru Národního souručenství.*

6 Hospodářské rozhledy. *Nová doba*, 1939, roč. 46, s. 562.

7 Hospodářství českých zemí. *Obzor národohospodářský*, 1939, roč. 44, s. 455–456.

sociálního statusu (ženatí muži, svobodní muži, vdovy – živitelky rodin, ostatní ženy, učni) a hospodářského významu jednotlivých podniků. Tuto iniciativu však podle zjištění NS dodržela v dohodnutém termínu pouze část podniků. Ještě počátkem května 1939 proto Ústřední svaz průmyslníků pro Čechy a Moravu po intervenci Národního souručenství informoval jednotlivé podniky o tom, že zaměstnavatelský výbor svazu již v dřívější době doporučoval, aby *případné mzdové požadavky dělnictva byly pokud možno uspokojovány jednorázovými výpomocemi*.⁸ Noviny současně začaly zveřejňovat příklady různých podniků, které na základě tohoto apelu poskytly drahotní výpomoc svým zaměstnancům. Čtenáři se tak mohli například dozvědět, že v Plzni jako první výzvu Národního souručenství vyslyšelo Společenstvo pekařů, obdobně reagovala Banka Union a Česká eskomptní banka, drahotní výpomoc byla odsouhlasena v pražských mlékárnách, měla se vyplácet obchodním zaměstnancům v Olomouci anebo opět v Plzni, ale tentokrát cihlářskému dělnictvu. V již citované zprávě domácího odboje se k tomu uvádělo, že se vlastně jednalo o formu nátlaku, protože *k čemu nestačil u některých firem apel Národního souručenství, k tomu je donutila tato publicita, anebo žádost jejich dělnictva či zaměstnanectva*. Autor zprávy se však mýlil, když automaticky předpokládal, že tímto tlakem se podařilo poskytnout větší či menší peněžní výpomoc všem zaměstnancům.⁹

Stávková vlna propukla počátkem května na několika dolech v kladenském a rakovnickém revíru. V Rakovníku vstoupilo do stávků i několik set dělníků šamotárny Lubna a keramické továrny Rako. Postupně se

... předcházela vlna stávek, zejména proti nízkým platům

Repro: Plzeň pod hákovým křížem

přidávali například horníci v Příbrami, zaměstnanci akciových cihelen v Hodoníně a dělníci, kteří pracovali na stavbě silnic.

Z dobových statistických údajů je zřejmé, že šlo o časově omezené protesty, jejichž cílem bylo dosažení mzdových požadavků. Úřední prameny konkrétně zmiňují 25 stávek v 31 závodech, jichž se účastnilo 4848 dělníků a bylo v nich zameškáno 11 568 pracovních dnů.¹⁰ Nejčastěji šlo o profese, které byly finančně podhodnocené, takže stávky většinou končily splněním základních mzdových požadavků. Asi největšího úspěchu dosáhlo stavební dělnictvo, které si opět pod patronací dělnické komise Národního souručenství vyjednalo místo běžné jednorázové

výpomoci drahotní příplatek k hodinovým a úkolovým mzdám.

Protektorátní vláda na tuto situaci reagovala již 13. června 1939 zákazem stávek a výluk z práce. Podle oficiálního tiskového prohlášení se tak stalo v dohodě s úřadem říšského protektora, a to v zájmu zachování pracovního míru a dobrých vztahů mezi zaměstnavateli a zaměstnanci, protože *v posledních dnech objevila se v jednotlivých místech mzdová hnutí, která ohrožují nerušený vývoj mzdový*.¹¹ V prohlášení se současně uvádělo, že dozor nad mzdovou problematikou plně převezme ministerstvo sociální a zdravotní správy,¹² avšak řešení této důležité věci, která se týká jak přirozených zájmů dělnictva, tak prosperity výroby, zabere určitý čas,

8 *Podnikový archiv Vítkovických železáren*, f. VHHHT, sign. 6222/1432, Vyhlášky a oběžníky týkající se mzdových otázek 1939–1944, k. 17, přípis Ústředního svazu průmyslníků pro Čechy a Moravu ze 4. 5. 1939.

9 *VÚA – VHA*, f. Velitelství vojenské zpravodajské služby, sign. 37-91-1. K dokumentu viz pozn. č. 5.

10 KRÁL, Václav: *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích 1938–1945*, sv. III. ČSAV, Praha 1959, s. 79–83.

11 Pro klidný sociální vývoj. *Národní listy*, 14. 6. 1939, s. 1.

12 Mzdovou problematiku začala protektorátní vláda regulovat svým nařízením č. 118 z 28. 4. 1939, o hromadných smlouvách pracovních

Loajalitu si nacisté museli vynutit

Foto: SOA v Litoměřicích

i když protektorátní úřady budou na tomto úkolu pracovat s maximálním nasazením. Podle vyjádření vládního rady Waltera Schroedera, který vedl v úřadu říšského protektora referát mzdové politiky, šlo o důsledek předchozího liberalisticko-kapitalistického státního zřízení, protože nacisté – na rozdíl od bývalé československé vlády – hned po získání moci v Německu jasně chápali, že stávky nejen ohrožují pořádek, ale rovněž *ochromují hospodářství a plýtvají národním jměním*.¹³ Soustava direktivního určování mezd byla pak v protektorátu zavedena vládním nařízením č. 330, které vstoupilo v platnost 1. ledna

1940 a zmocňovalo ministerstvo sociální a zdravotní správy k provádění všech opatření ve sféře řízení mzdové politiky. Hned v prvním paragrafu se konstatovalo, že *zejména může se závaznou účinností stanoviti mzdy a platy a upravit všeobecné pracovní podmínky, pokud se týkají délky pracovní doby nebo výměry dovolených*.¹⁴

Za lepší mzdy

Ani hrozba represe, kterou v případě zakázaných stávek měly trestat příslušné okresní úřady, nedokázala zcela zastavit vlnu sociálních protestů. Nejdratičtější situace nastala

ve Slovenských akciových cihelnách v Hodoníně, jejichž zaměstnanci obnovili 5. srpna 1939 již dřívější stávku. Následoval zásah Gestapa, které pozatýkalo dvanáct dělníků. Stávkový výbor nechtěl přistoupit na požadavek, že nejdřív musí být ukončena stávka a teprve potom se začne jednat o mzdových požadavcích zaměstnanců. V rámci vytváření nátlaku bylo v důsledku neúspěšného vyjednávání postupně zatčeno 38 dělníků, ale ani tak se stávku ukončit nepodařilo. Okresní hejtman proto musel nakonec vydat vyhlášku, ve které se hrozilo přísnými tresty všem osobám, které se nevrátí do práce. Když se pak

a zabezpečení jednotné mzdové politiky. Kompetentním vládním orgánem se stalo ministerstvo sociální a zdravotní správy, jehož souhlas byl nyní nezbytný k potvrzení těch výsledků kolektivního vyjednávání, které se týkaly platů a mzdových sazeb. Vládním nařízením č. 147 z 16. 6. 1939 o provádění politiky mzdové pak byla pravomoc schvalování mzdových úprav a pracovních podmínek rozšířena na všechny podniky, které měly dvacet a více stálých zaměstnanců.

13 Pracovní mír v Protektorátu. *Lidové noviny*, 16. 6. 1939, s. 2.

14 Vládní nařízení č. 330 z 21. 12. 1939, o státním řízení mzdové politiky. Do roku 1942 vydalo ministerstvo zdravotní a sociální správy více než sto třicet vyhlášek, jimiž se upravovaly mzdové a pracovní poměry v jednotlivých oborech a podnicích.

10. srpna 1939 podařilo obnovit výrobu, byli o čtyři dny později propuštěni na svobodu všichni zadrženi, a to včetně těch, kterým již okresní úřad stačil udělit trest odnětí svobody v délce čtrnácti dnů.¹⁵

Zcela jiný průběh měla naproti tomu stávka v mladoboleslavské automobilce ASAP (Škoda), která vypukla 19. srpna 1939. Jejím zahájení předcházelo vylepení několika strojo-pisných letáků, které sice volaly po zavedení drahotního hodinového přídatku, ale především brojily proti dělnickému závodnímu výboru, jehož reformistickou činnost nazývaly „hasičinou“. V textu, který oznamoval, že v devět hodin bude proto zahájena stávka, byli současně napadeni rovněž takzvaní kovorolníci, kteří měli svůj další pravidelný příjem z provozování malého zemědělského hospodářství. Autor letáku je označoval za flákače a pomahače vedení podniku, kteří *cynicky se posmívají utrpení dělníků*.¹⁶ Jak se ukázalo v průběhu stávky, text letáku sepsal Karel Kostecký, jenž byl členem fašistické organizace Vlajka a spolu s několika svými kamarády tak stál u zrodu těchto nepokojů.¹⁷

Stávka podle zjištění okresního úřadu vypukla v půl desáté v mechanické dílně, kde *někteří dělníci opustili práci, pak se do práce zase vrátili, pak zase opustili práci, a průvod těchto dělníků obešel takřka celý závod, takže ke stávce o desáté hodině připojilo se celé osazenstvo továrny, až na několik málo osob*.¹⁸ Celá akce byla proto od počátku pozoruhodná tím, že se v ní střídaly jasně promyšlené kroky s prvky organizačního chaosu. Tomu odpovídalo i složení čtyřčlenného

Leták s výzvou k zahájení stávky v mladoboleslavské automobilce ASAP (19. 8. 1939)

Škodováci!

Závod, který vydělává na dělnické práci sta milionů, nestydí se vykořisťovat dělníky do té míry, že chodí bez výplaty domů. Pomahači či flákači, kterými závod jest přeplněn, cynicky se posmívají utrpení dělníků.

Závodní výbor dělnický ztratil důvěru veškerého dělnictva, proč? Jelikož se stará sám o sebe. Předseda V. Bečvář zkorumpovaný vůdce a zrádce dělníků, nesmí více mezi poctivé lidi, stále stoupající dražota nutí nás všechny, i ty, kteří si vydělávají, abychom se postavili za naše požadavky.

Chceme drahotní hodinový přídatek, o který nás naši předáci okradli, a proto dělnictvo zastavuje práci v sobotu v 9 hodin a jako jeden muž postaví se za své požadavky, jeden za všechny a všichni za jednoho.

Pryč se ZVD a veškerou hasičinou

Nevěřte hasičům!

* HERČÍK, Karel: *Stávka dělníků mladoboleslavské automobilky*, s. 110.

Protesty 28. října 1939 na Václavském náměstí v Praze

Foto: archiv Jaroslava Čvančary

stávkového výboru, do něhož dělníci vedle vlajkaře Kosteckého zvolili i zkušeného komunistického předáka Rudolfa Zapadla, který byl

ovšem už dříve úředně zbaven místa v závodním výboru pro své členství v rozpuštěné KSČ. Zástupci stávkujících požadovali především záruku

15 KRÁL, Václav: *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích 1938–1945*, sv. III, s. 81–82.

16 Citováno podle studie Karla Herčíka *Stávka dělníků mladoboleslavské automobilky*. In: DURMANOVÁ, Marie – INDRA, Bořivoj a kol.: *Středočeské kapitoly z dějin okupace 1939–1942*. Krajské osvětové středisko Středočeského KNV, Praha 1965, s. 100–119. Z ní jsou čerpány i další údaje.

17 Karel Kostecký (1893–1947), bývalý obchodník s rádii a radioamatér. V továrně ASAP později působil jako konfident a hlavní spolupracovník bezpečnostního referenta závodu. Mimořádný lidový soud v Mladé Boleslavi jej proto odsoudil k trestu smrti, který byl vykonán 16. 4. 1947. Viz HERČÍK, Karel: *Stávka dělníků mladoboleslavské automobilky*, s. 119.

18 *Odboj na Mladoboleslavsku 1939–1945. Obraz historie domácího odboje v Pojizeří*. Český svaz bojovníků za svobodu (Historicko-dokumentární komise) – Okresní muzeum Mladá Boleslav – Státní okresní archiv Mladá Boleslav, Mladá Boleslav 1995, příloha č. 2, s. 58.

minimálních mezd,¹⁹ zvýšení mzdových tarifů o 30 až 50 procent, aby tak kopírovaly rostoucí drahotu, a odstranění současného dělnického závodního výboru. Přestože zasahující úředníci okresního úřadu upozorňovali na to, že stávka je nelegální, takže dělníci by se měli vrátit ke své práci, ke stávkovému vyjednávání nakonec přece jen došlo. Vedení továrny prohlásilo, že s ohledem na platné legislativní předpisy může bezprostředně řešit pouze věci, které souvisejí s organizací práce, jejíž zlepšení na základě prošetření konkrétních případů by tak mohlo zajistit větší jistotu smluvně garantovaných výdělků. Stávkový výbor s tímto závěrem souhlasil a oznámil jej dělníkům. Načež se stávka prakticky rozpadla, protože zaměstnanci, kterým právě vypršela dopolední směna, začali i přes přítomnost stávkových hlídek opouštět závod. Odpolední směna ještě střídavě pracovala a nepracovala, ale ta noční podle zprávy okresního úřadu již proběhla bez problémů. Závěrečnou tečkou za celou stávkou tak byla ředitelská vyhláška z 22. srpna 1939, ve které se oznamovalo urovnání mzdového sporu.²⁰

Proti okupaci

Stávka jako forma politického protestu se na protektorátní scéně objevila při přípravách demonstrací, které domácí odboj chystal na podzim 1939 v souvislosti s výročím 28. října.

Okolnosti vzniku této významné události jsou dostatečně známy: protektorátní vláda svým nařízením z 18. září 1939 vyškrtla výročí vzniku republiky ze seznamu stát-

„Plzeňská Škodovka - všichni jsou ve svátečním, nikdo nesahá na práci, před a po směně tichá demonstrace před Masarykovým pomníkem“ Repr: Plzeň pod hákovým křížem

ních svátků a sama si tak připravila hřiště, na kterém se měl odehrávat střet o to, kdo v protektorátu reprezentuje skutečné smýšlení národa. Zatímco demokratický proud odboje, který zaštiťovaly ilegální organizace Politické ústředí, Obrana národa a Petiční výbor Věrní zůstaneme, počítal s tím, že půjde o klidnou manifestaci v duchu hesla: *Na 28. října sváteční oděv, odznak, nenakupovat, nejezdít elektrickou*, symbolem komunistické rezistence se v tomto dni měla stát manifestační stávka. Důvody pro tento odlišný postup samozřejmě souvisely s politikou Kominterny, která po podpisu sovětsko-německého paktu o neútočení v srpnu 1939 začala bývalého prezidenta Beneše označovat za nepřítel Sovětského svazu ve službách západních impe-

rialistů. Tento postoj se pak odrazil například v radiotelegrafické depeši Klementa Gottwalda z 21. října 1939, v níž z Moskvy komentoval plány domácího komunistického ústředí: *Při akci k 28. říjnu postupujte opatrně, abyste se nedostali do vleku benešovského šovinismu. Doporučujeme rozhodné vystoupení k 7. listopadu pro Sovětský svaz a za národní a sociální osvobození společně s německou dělnickou třídou.*²¹

Zcela jinak problém vnímala česká protektorátní reprezentace, která si jasně uvědomovala, že ve společnosti narůstají nejenom protiněmecké postoje, ale i sociální neklid. Na tuto situaci se snažila reagovat již v předvečer vypuknutí 2. světové války, kdy nejen protektorátní vláda, ale i Národní souručenství

19 Továrna ASAP se potýkala s nedostatkem zakázek, kterému čelila zkracováním pracovní doby a tzv. vysazováním z práce, což fakticky znamenalo pokles mezd pod úroveň, která byla garantována kolektivní smlouvou.

20 Značně zdrženlivý popis mladoboleslavské stávky publikovalo v září 1939 ilegální *Rudé právo*: *Koncem srpna vypukla náhle v soustružně jednoho velkého kovožárodu ve středních Čechách demonstrační stávka za zvýšení mezd. Když předseda závodního výboru a závodní správa odmítli jednat, rozšířila se stávka na celý závod. Na závodní schůzi dělníci projevíli své mínění o nynějších zlořádech a vynutili si připuštění své zvolené delegace k jednání o zvýšení mezd. Stávka trvala i za odpolední šichty.* Viz Kol. autorů: *Rudé právo 1939-1945*. Svoboda, Praha 1971, s. 30.

21 Depeše mezi Prahou a Moskvou 1939-1941. *Příspěvky k dějinám KSČ. Časopis pro dějiny KSČ a mezinárodního dělnického a komunistického hnutí*, 1967, roč. 7, č. 3, s. 397.

zdůrazňovalo ve svých provoláních myšlenku, že skutečný zájem o osud národa se v dnešní situaci projevuje v přísné disciplíně a vzorném plnění povinností.²²

Už 12. října 1939 prezidium Zemského úřadu v Praze nabádalo podřízené složky, aby bedlivě sledovaly situaci, protože se proslýchá, že některé skupiny obyvatelstva se pokusí uspořádat demonstrační akce: *Tak prý určitá část dělnictva bude žádat, aby se v tento den nepracovalo, v jiných vrstvách se propaguje, aby byly dne 28. října na znamení smutku nošeny černé pásky na šatech neb černé vázanky, aby chodci chodili se smeknutým kloboukem a podobně.*²³

V dalších přípisech a oběžnicích byla česká protektorátní správa instruována, aby si vytvořila široký aktiv veřejných činitelů a známých osobností, které budou schopny svým vlivem ve všech společenských vrstvách zabránit „neodpovědné agitaci“ a účasti na „bezúčelných demonstračních projevech“, které jenom budou hrubě poškozovat „národní zájmy“. Pokud se jednalo o dělnictvo, tak přednostově okresních úřadů měli okamžitě začít spolupracovat s vedoucími složkami odborových centrál, předsedy a dalšími činiteli závodních výborů, jakož i s jednotlivci z kruhů zaměstnanců i zaměstnavatelů, *těšícími se mezi dělnickými vrstvami oblíbě a vážnosti.*²⁴ Zemský viceprezident Richard Bienert pak 23. října o této záležitosti osobně jednal s delegací, kterou vedle Oldřicha Matěchy, předsedy dělnické komise

Národního souručenství, tvořili představitelé hlavních odborových centrál. Předseda Národní odborové ústředny zaměstnanecké Antonín Zelenka, jenž tuto delegaci vedl, ujistil Bienerta o tom, že ve všech větších závodech je připravena pohotovost „oblíbených – vlivných lidí“, kteří budou systematicky uklidňovat dělníky, aby je odvrátili od nerozvážných činů. Poukázal přitom na to, že rovněž sepsal rozhlasovou výzvu, která se pak vysílala 25. října 1939 a posluchačům tlumočila následující hlavní myšlenku: *Je-li přáním státního presidenta, vlády a výboru Národního souručenství, aby 28. říjen byl dnem práce, národní ukázněnosti a klidu, tak se zachovejte přesně podle tohoto přání.*²⁵

Členové delegace současně jednomyslně odmítli Bienertův návrh, aby byla rozšířena plakátová výzva, ve které by odbory již dopředu varovaly před pořádáním protestních akcí. Učinili tak s odůvodněním, že by se na podobné „incidenty“ už dopředu zbytečně upozorňovalo, a poté jej podepřeli vysvětlením, že *právě s ohledem na dnešní situaci a mentalitu českého člověka, jest postupovati velmi delikátně, čímž ovšem nechťejí říci, že by se hodlati vyhýbat jakékoliv činnosti směřující k paralyzování eventuelních demonstračních projevů, a to i za cenu své popularity.*²⁶

Dnešní reflexe událostí 28. října 1939 je už tradičně překryta masovými demonstracemi, které se odehrály v Praze.

Pokud jde o situaci ve velkých závodech, pouze v jinonické továrně

Walter projevovalo dělnictvo podle zprávy pražského policejního ředitelství „značnou nechuť k práci“. Veškeré stroje byly sice spuštěny, ale pracovala pouze malá část dopolední směny. Následovala proto přesvědčovací akce, do které se vedle vedení továrny zapojil i závodní výbor dělnický (ZVD), takže v jedenáct hodin došlo k plnému obnovení výroby. Jiná situace panovala v menších podnicích a na stavbách. V několika případech dělníci vůbec nedorazili do práce, jinde sice do zaměstnání nastoupili, ale přišli oblečení ve svátečních šatech s černými nebo červenými vázankami, případně i s trikolorou na klopě. Zpráva pražského policejního ředitelství zmiňuje konkrétně deset podniků, v nichž se stávkovalo, a dále pak stavby v Bubenči a Holešovicích, na kterých až na několik výjimek zcela chyběli zaměstnanci.²⁷

Podle depeše, které ilegální komunistické ústředí zaslalo o tři dny později do Moskvy, proběhly stávky pouze s částečným úspěchem: *Ve velkých závodech zůstali dělníci pod nátlakem úřadů a odborářských byrokratů sice na závodech, nesáhli však na práci, pořádali schůze, zpívali písně, provolávali hesla proti okupantům.*²⁸ V pozdějších depeších bylo zmíněno několik konkrétních případů: *Plzeňská Škodovka – všichni jsou ve svátečním, nikdo nesáhá na práci, před a po směně tichá demonstrace před Masarykovým pomníkem.*²⁹

Další uvedený příklad se týkal Rakovníka, kde již před 28. říjnem byly rozšiřovány letáky s výzvou, aby

22 Viz Prohlášení vlády Protektorátu. *Národní listy*, 24. 8. 1939, s. 1 a Provolání Národního souručenství. *Národní listy*, ranní vydání, 28. 8. 1939, s. 1.

23 BABIČKA, Václav – HELEŠICOVÁ, Věra (eds.): *17. listopad 1939. Faksimilia*. Státní ústřední archiv, Praha 1979, dok. č. 3, s. 7–8.

24 Tamtéž, dok. č. 4, s. 9–14.

25 Výzva k 28. říjnu. *Národní listy*, 26. 10. 1939, s. 1.

26 BABIČKA, Václav – HELEŠICOVÁ, Věra (eds.): *17. listopad 1939. Faksimilia*, dok. č. 11, s. 32–41.

27 Tamtéž, dok. č. 15, s. 53–63.

28 *Depeše mezi Prahou a Moskvou 1939–1941*, s. 398.

29 Tamtéž, s. 400. K tomu srov. *Dějiny Plzně*, sv. III. Západočeské nakladatelství, Plzeň 1981, s. 250. *Po ukončení denní směny prošli škodováci společně hlavní branou závodu v Tylově ulici a pochodovali takřka v pravidelném průvodu dnešní třídou 1. máje k Památníku osvobození. Průvod škodováků trval přes hodinu. Pak se napojili železničáři a za nimi pochodovali v nepřetržitém sledu až do šesti hodin večer ostatní plzeňští občané. Tak mohutné a vlastenecky prociťené oslavy 28. října Plzeň až dosud nezažila.*

Výzva závodních výborů brněnské Zbrojovky k zaměstnancům, aby po brutálním zásahu proti vysokoškólákům zachovávali klid a pořádek (22. 11. 1939)

Všem zaměstnancům Zbrojovky!

Vzhledem k posledním událostem a sobotnímu projevu pana státního presidenta Dr. Emila Hácha, vydávají závodní výbory dělnický a úřednický společně tyto provolání:

Vzorné chování celého osazenstva Zbrojovky po celou dobu války ukazuje, že naši zaměstnanci jsou si plně vědomi postavení českého národa v dnešních světodějných událostech.

Jsmo přesvědčeni, že ani v budoucnu nedojde v závodě Zbrojovky k žádným poruchám veřejného klidu a pořádku.

Každá taková porucha by byla bezohledně potlačena veřejnou mocí Protektorátu i Říše.

Padly by další oběti, které nemají smyslu pro věc českého národa.

Pamatujte na budoucnost svých rodin i milých.

Pracujte proto dále v klidu na svých místech.

Společně na Vaši osvědčenou vyspělost a pevně věříme, že se nedáte strhnouti nijakým nerozumným způsobem k něčemu, co by mělo neblahé následky pro nás všechny.

Pamatujte na harmonickou spolupráci se všemi zaměstnanci **české i německé národnosti**.

Stojíme všichni důsledně za vzorem pana státního presidenta a jsme přesvědčeni, že všichni uposlechnou se vši ukázněností této naší výzvy.

Předsednictvo dělnického a úřednického závodního výboru

Zdroj: MZA, f. Zbrojovka, a. s., Brno, k. 55, Oběžník č. 173/39 z 22. 11. 1939.

* Rozhlasový projev byl vyslán 18. 11. 1939 v 16,30 hod. a dále ho šířila ČTK. Text projevu viz např. Výzva státního presidenta. *Národní listy*, 19. 11. 1939, s. 1.

dělníci sice přišli do práce, ale stáli u strojů se založenýma rukama. Tato stávka pak podle hlášení okresního úřadu proběhla jak v továrně na jízdni kola Stadion, kde teprve ve čtvrt na dvanáct se podařilo vrchnímu komisaři okresního úřadu přimět dělnictvo k práci, tak v závodě Keram, ve kterém dělníci zahájili práci v devět hodin po příjezdu četnické asistence. Nepracovalo se ovšem ani na stavbách, kam téměř nikdo nepřišel do práce, a zvýšená absence byla rovněž zaznamenána u odpolední směny na dole Rako.³⁰ Ve Středočeském kraji podobné manifestační stávky rovněž proběhly na Kladensku, v Mladé Boleslavi, ve Velvarech a v Mělníku.³¹

V dalších dnech události vygradovaly studentskou demonstrací při pohřbu Jana Opletala, a zejména tvr-

dým represivním zásahem okupační moci, která 17. listopadu 1939 poprvé sáhla k popravám bez soudu, jejichž provedení umožňovaly nedávno zavedené předpisy o vnitřním zabezpečení státu během války. Protektorátní vláda se novou situací zabývala hned druhý den na své mimořádné schůzi. V jejím průběhu bylo odsouhlaseno vyhlášení stanného práva v Praze a jejím okolí, ale řešila se i otázka, jakým způsobem bude reagovat dělnictvo. Tento bod otevřel ministr sociální a zdravotní správy Vladislav Klumpar, který informoval vládu o tom, že *v noci na dnešek byl upozorněn státním tajemníkem K. H. Frankem telefonicky, že se projevuje štvání dělnictva do stávků, že se posledně varuje před podobnými zjevy, a že příště bude ihned zakročeno s příkladnou přísností*.³²

V další části rozpravy pak kompetentní ministři rekapitulovali, co všechno pro odvrácení této hrozby již nařídili. Ze schůze vyplynulo, že varování před pohrůzkou K. H. Franka již bylo zprostředkováno všemi hlavními kanály: přes svazy zaměstnavatelů, prostřednictvím odborových centrál a přímým jednáním kompetentních úředních míst se závodními výbory. Například policejní ředitel v Českých Budějovicích již dopoledne 18. listopadu 1939 svolal konferenci zástupců Národního souručenství, dělnictva, závodních výborů, zaměstnavatelů, ale i škol a dalších složek, s nimiž projednával vše, co je třeba udělat, *aby se snad neopakovaly případy pražské, které měly tak katastrofální následky*. Pokud šlo o dělnické zástupce, tak za hlavní příčinu této situace pragmaticky označili špatnou sociální situaci, která pak obecně způsobuje větší náchylnost k protestnímu chování. V této souvislosti odkazovali na skutečnost, že zatímco pouze v několika málo oborech stouply mzdy maximálně o patnáct procent, ceny základních životních potřeb se zvedly třeba i dvojnásobně. Podle jejich názoru proto, *kdyby dnes panovaly stejné poměry jako za tzv. první republiky, bylo by dělnictvo mnoha průmyslových a výrobních odvětví již dávno ve stávce*.³³

Důkladná informační kampaň byla provedena i ve Dvoře Králové, kde vedle již popsanych porad s majiteli podniků a funkcionáři závodních výborů byla rovněž vydána vyhláška, která varovala obyvatele před narušováním veřejného klidu a pořádku. I přesto tam nakonec 20. listopadu 1939 došlo ke dvěma tichým manifestačním stávkám textilního dělnictva, které spočívaly v tom, že v domluvený čas zaměstnanci zastavili stroje a v pozoru uctili památku devíti

30 GÖRTLER, Miroslav: *Rakovnicko v boji proti fašismu. Studie z dějin let 1939-41*. Středočeské nakladatelství a knihkupectví, Praha 1984, s. 71-75.

31 Blíže viz PASÁK, Tomáš: Protiněmecké demonstrace ve středních Čechách na podzim roku 1939 a postoj ilegální KSČ (část druhá: průběh a ohlas demonstrací). In: *Středočeský sborník historický*, 1979, sv. 14, s. 5-25.

32 BABIČKA, Václav - HELEŠICOVÁ, Věra (eds.): *17. listopad 1939. Faksimilia*, dok. č. 30, s. 140-142.

33 Tamtéž, dok. č. 35, s. 162-166.

popravených studentských představitelů. V mechanické tkalcovně M. Mandla se stávkovalo přesně pět minut před dvanáctou a v Akciové společnosti pro průmysl textilní se odehrál desetiminutový protest, který začal ve dvě hodiny odpoledne.

Obě stávky měly pouze symbolický význam, což konstatovalo i pozdější hlášení okresního úřadu, v němž se uvádělo, že *po provedení této akce byly opět stroje dány do pohybu, aniž někde došlo ku porušení veřejného pořádku a bezpečnosti*.³⁴ Stávek se navíc podle úředních údajů zúčastnila pouze polovina zaměstnanců, ale i přesto došlo nakonec k odvetným opatřením. V první fázi zasahovalo protektorátní četnictvo, jež zadrželo osm mužů a dvě ženy, které umístilo do zajišťovací vazby Okresního soudu ve Dvoře Králové. V odpoledních hodinách 21. listopadu 1939 vyšetřování převzala služebna Gestapa z Hradce Králové a četníci pak už jen provedli podle pokynů německé státní policie několik domovních prohlídek. Vyšetřování bylo uzavřeno o dva dny později s následujícím výsledkem: propuštěny byly všechny zadržené osoby, až na tři muže, které si Gestapo převzalo k dalšímu vyšetřování.³⁵

V následujících měsících se stávkové protesty v protektorátu týkaly už jen mzdových a pracovních otázek. Fakticky se již jednalo o jinou etapu, která byla poznamenána jak novou okupační legislativou, tak skutečností, že se komunistům podařilo na podzim 1939 vybudovat síť ilegálních buněk v nejdůležitějších závodech.³⁶ Pokud jde o zákony, základní změnu přineslo nařízení říšského protektora z 26. srpna 1939 o boji proti sabotážím.

Teprve v lednu 1940 vyšla prováděcí směrnice, jíž byla příslušná

„Očekávám bezpodmínečně, že české obyvatelstvo loyálností, klidem a ukázněností dokáže, že si váží führerem dané autonomie.“ Nařízení říšského protektora z 26. srpna 1939, o boji proti sabotážím.
Foto: archiv Jaroslava Čvančary

norma zavedena do praxe. Například zaměstnanci brněnské Zbrojovky byli v únoru 1940 informováni o této skutečnosti ředitelským oběžníkem, v němž byly citovány klíčové pasáže nové legislativní normy. Za sabotážní čin bylo možné označit každé jednání, které i ve stadiu pokusu mohlo vyvolat narušení veřejného života nebo hospodářství.³⁷ Výhrůžky tímto nařízením byly sice již zaznamenány

na podzim 1939, avšak první skutečný proces podle nařízení o boji proti sabotážím se týkal stávky, která proběhla 15. října 1940 v pražské továrně Avia. Věc posuzoval německý vojenský tribunál, který celkem 34 zaměstnanců odsoudil k odnětí svobody na tři měsíce. Naprostou většinu z nich však nebyla do rozsudku započítána vyšetřovací vazba, a tak strávili ve vězení téměř půl roku.³⁸

34 NA, f. Prezidium ministerstva vnitra, k. 1261, sign. 225-1261-6, zpráva Zemského úřadu v Praze prezidiu min. vnitra z 28. 11. 1939.
35 Tamtéž. Další osudy zatčených nejsou zmíněny. Na základě podobných případů lze ale předpokládat, že zadržení dělnici byli po několika dnech propuštěni.
36 K této problematice viz například LEHÁR, Lubomír: *Pražští kováci v boji za svobodu 1939–1941*. Práce, Praha 1965; HÁJKOVÁ, Alena: *Praha v komunistickém odboji*. Svoboda, Praha 1984.
37 *Moravský zemský archiv v Brně*, f. Zbrojovka, a. s., Brno, k. 57, Oběžník č. 29/40 z 1. 2. 1940.
38 SLÁDEK, Oldřich: *Zločinná role gestapa. Nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938–1945*. Naše vojsko, Praha 1986, s. 131.